

№2 2014

ЖАБ'Є

еколого-просвітницький краєзнавчий журнал

ФЕСТИВАЛІ СВЯТА

Івана Купала

«Черемош-фест»

Звучить Різдвяна коляда

Музичний фестиваль ім. Могура

«Полонинське літо» палає фестивалю ватра

2014р.

Спец випуск № 2
еколого-просвітницького
краєзнавчого журналу «Жаб'є»

Виданий: НПП «Верховинський»
Головний редактор: М.НЕЧАЙ,
Випусковий редактор: Д. Стефлюк,
Над випуском працювали: Ю.Ватуйчак,
Я.Зеленчук, В.Поп'юк, М.Понепольяк, Я.Форгіль

Свідоцтво про державну реєстрацію
К В № 20098-9898Р

ЗМІСТ

Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні ЧЕРЕМОШУ **02**

Туризм і екологічне виховання **05**

Ефективність впровадження вахтового методу роботи служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Верховинський» **07**

З історії етнографічного центру Гуцульщини **09**

Спорядження, люди і гори **12**

Перспективи збереження дикої природи Верховинського регіону Українських Карпат **15**

Пам'яті гуцульського маестро **17**

Скеля Писаний Камінь – визначна сакральна пам'ятка природи, історії та культури України **19**

Схожість насіння і ріст сіянців модрина у закритому ґрунті **22**

Перспективні види туризму на Верховинщині **24**

Ріка Черемош **26**

Ботанічна характеристика Чивчино-Гринявських гір, території НПП «Верховинський» **27**

Червонокнижні рослини НПП «Верховинський»

Чивчино-Гринявські гори належать до числа найоригінальніших у флористичному відношенні місць Українських Карпат, де природа збереглася у первозданному, майже незайманому стані.....

30

32 Двадцятиріччя наукової установи на Гуцульщині

34 НПП «Синевир» - 25 років

35 Стежками Лесі Українки

36 Бджільництво – ціла наука і щоденна праця

38 Екологічне виховання українського школяра

40 Від полювання до фотополювання

41 Екологічне виховання в гуртках краєзнавчого напрямку

43 Смерекові праліси НПП «Верховинський»

46 Невгамовні

47 Транскордонне співробітництво забезпечить розвиток регіону

49 Трембіта кличе в гори

51 Унікальність Перкалаби

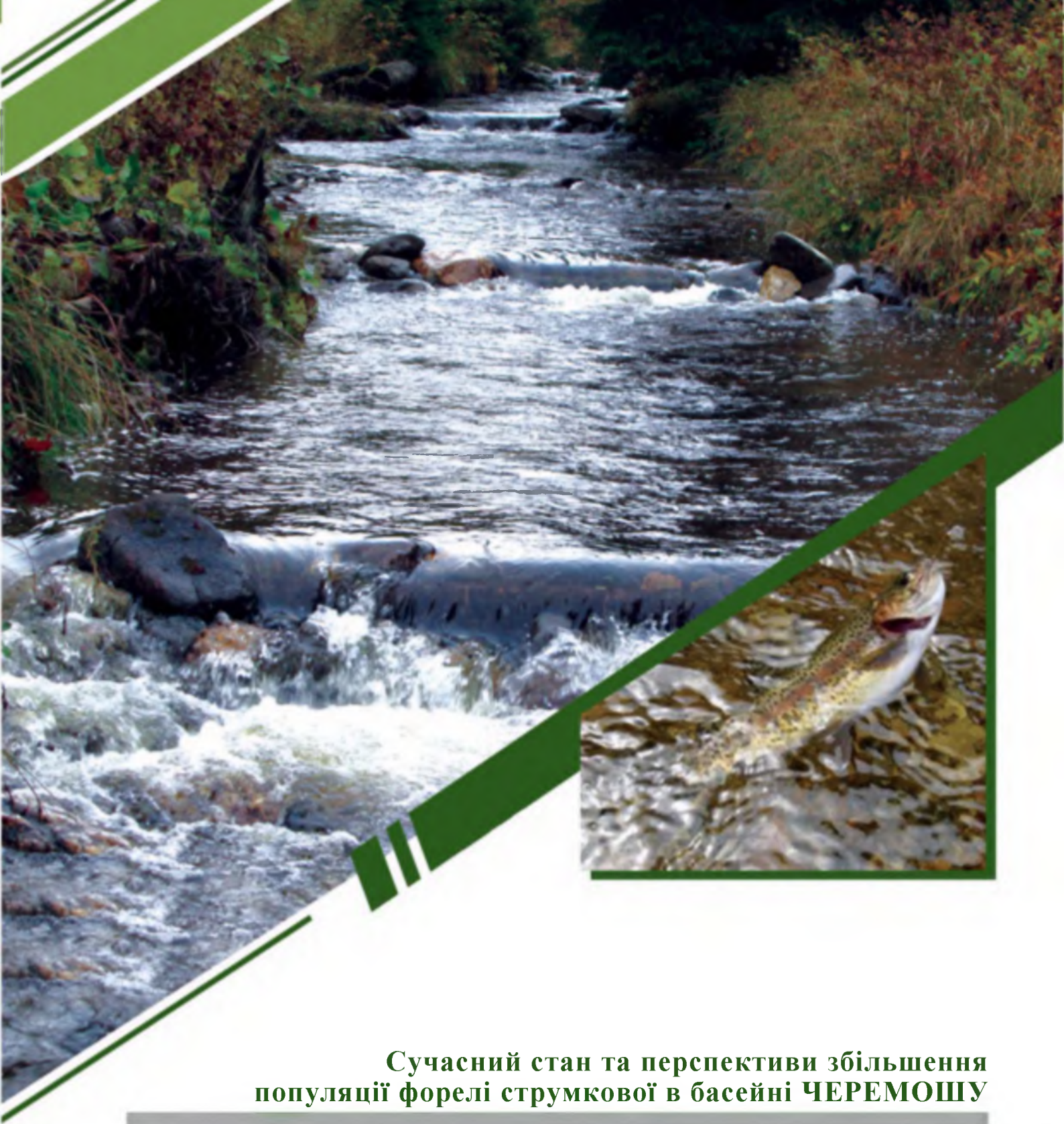
53 Глушець потребує захисту

54 Важливі заходи та події НПП «Верховинський»

57 Природоохоронні установи України

58 Відпочинкові садиби

60 Екологічний календар

Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні ЧЕРЕМОШУ

Черемош, із своїми холодними та чистими притоками, здавна славиться своїм багатством рибних запасів. В прохолодних струмках кристалево чистої води басейну Черемоша водяться багато видів риб, серед них: форель струмкова, форель райдужна, озерна форель, лосось дунайський, минь річковий, марена середземноморська, підуст, головень, щука, в'юн звичайний, бистрянкa,

карась сріблястий, карась звичайний, пічкур звичайний, гольян звичайний, щипівка гірська, бабець та багато інших.

На протязі багатьох сотень років форель струмкова *Salmo trutta m. fario L.* давала змогу гуцулам збагатити їхній одноманітний харчовий раціон, який в основному складався з м'ясо-молочної продукції. Нам в сучасних соціально-економічних умовах

України, необхідно зробити все можливе, щоб зберегти та примножити цей цінний вид риб для наступних поколінь.

Крім цього, форель струмкова є одним з важливих харчових продуктів для тварин, які занесені до чинних для України міжнародних природоохоронних конвенцій та знаходяться під загрозою зникнення в Карпатах. Харчовий раціон видри річкової *Lutra Intra* у верхів'ях рік Білого та Чорного Черемошу, Перкалаби та Сарати в основному складається з форелі струмкової. Крім видри таким «делікатесом» не проти поласувати норка європейська *Mustela lutreola*, куниця лісова, куниця кам'яна, кіт лісовий *Felis silvestris*, рись звичайна *Felis lynx*, велика кількість хижих птахів та навіть вуж і гадюка звичайний.

Ведмідь бурий *Ursus arctos* також полює на форель струмкову, в період її нересту, і за словами місцевих жителів він «нагулює» на цій рибі значну частину свого жиру, що дає йому змогу без пробуджень провести всю зиму в барлозі.

Черемош, з його притоками Путилкою, Білим Черемошем та Чорним Черемошем, поряд з Прутом і Тисою є, без сумніву, однією із найголовніших річок Гуцульщини. Довжина об'єднаного Черемоша, який утворюється після злиття Білого і Чорного Черемошів в селі Устеріки, та впадає в річку Прут, поблизу села Неполоківці, становить 80 кілометрів. Довжини Білого та Чорного Черемошів становлять 51 та 87 кілометрів, відповідно. Саме в цих річках та їх численних притоках, які беруть свої витoki з кристально чистих джерел Чорногірського хребта, Чивчинських та Гринявських гір, зосереджено значну частину популяції струмкової форелі Українських Карпат.

Національний природний парк «Верховинський», який розташований у Чивчинських і Гринявських горах, взяв під особливу охорону популяцію форелі струмкової у місцях її постійного проживання, та головне, в її нерестових місцях.

Для вивчення сучасного стану популяції форелі струмкової, працівниками Парку, систематично проводиться моніторинг за даним видом. У період нересту форелі,

на території Парку, встановлюється посилений режим охорони. Рейдові групи постійно слідкують за дотриманням природоохоронного законодавства.

Дуже важливим аспектом роботи по відновленню популяції форелі, на території Парку, є будівництво каскаду водоспадів (форелепадів) на притоках Білого та Чорного Черемошу. Такі форелепади споруджувалися на Гуцульщині ще з-за часів влади Австро-Угорщини та Польщі. Відомо, що видатний український письменник Іван Франко (завзятий рибалка), виділяв власні кошти на спорудження форелепадів на потоках в селі Криворівня, для збільшення чисельності форелі, за рахунок збереження середовищ її природного існування. За минулий 2013 рік, на території Парку було споруджено більше 150 погонних метрів таких форелепадів. Це дуже важливо, оскільки значна частина приток Білого та Чорного Черемошу були змінені, внаслідок значного антропогенного навантаження

на ці території, під час масштабних промислових лісорозробок у другій половині ХХ століття.

Крім цього, на невеликій ділянці Чорного Черемоша, (вище гідротехнічної споруди, кляузи-гаті в Балтагура), збереглася популяція *Salmo trutta m. fario L.*, яка ніколи не вступала в контакти з тими особинами риб, з інших територій, якими був зарибнений Черемош на початку ХХ століття та є, на нашу думку, «чистим» генофондом *Salmo trutta m. fario L.* в Українських Карпатах. Вищезгадана кляуза-гаті була побудована у 1880-х роках і стала нездоланим штучним бар'єром для форелі, до місць нересту. Натомість, якась невеличка кількість форелі, залишилася вище цієї гідротехнічної споруди та утворила свою чітко відокремлену популяцію. Згадаємо, що у 1882 році, звітуючи на зборах Крайового рибальського товариства, природодослідник Максиміліан Новицький повідомив, що завдяки старанням Товариства річки Прут та Чорний Черемош поповнилась, відповідно, по 1 тис. особин малька лосося. Крім цього, у Черемош, стараннями того ж М.Новицького, та надлісничого К.Обста, який розводив у своєму господарстві фо-

**Найкращий спосіб передбачити
майбутнє – це створити його**

рель, було випущено 5000 ікринок форелі. Поряд з зарибненням водойм, Товариство також займалося акліматизацією лосося балтійського, лосося каліфорнійського, хариуса, вугра, форелі райдужної, озерної форелі та багатьох інших. Як бачимо, за сотню років, їхні старання в Чорному Черемоші не увінчалися успіхом, так як, за останні роки, нам не відомо жодного випадку виявлення цих особин.

На нашу думку, основними причинами зменшення популяції цього реофільного виду риб в басейні Черемошу є:

- Браконерський вилов (з використанням електричної напруги, хлору, остів, сітей і тд.)

- Багаторічне функціонування в басейні Черемошу гідротехнічних споруд (каньйонного типу) кляуз-гатей (13 споруд), наслідком якого є осідання паводкових наносів на протязі десятиків років, створили несприятливий режим для реофільних видів риб.

- Будівництво та функціонування відновлених та новостворених мінігідро-електростанцій диреваційного типу.

- Знищення середовищ існування (плес, перекатів, місць нересту) під час забору з дна річки пісчано-гравійної суміші та річкового каменю.

- Відсутність якісних очисних споруд у селищі Верховина.

- Різкий спад популяції форелі струмкової після катастрофічного наводку влітку 2008 року.

- Проведення берегоукріплюючих, та інших робіт, без врахування умов життєдіяльності форелі струмкової, та унеможливлення шляхів руху малакофауни в невеликі потоки, струмки басейну Черемошу (занадто високо встановлені труби на автомобільних переїздах, тощо)

- Забруднення струмків під час промислових лісорозробок.

- Трелювання деревини руслами гірських струмків та річок.

- Збільшення температури води внаслідок прогрівання на відкритих ділянках, які утворюються під час вирубування дерев по берегах річок і струмків.

- Забруднення води сіркою під час випарювання овечої вовни.

- Поява у верхів'ях та притоках Чорного Черемошу такого інвазійного виду хижих риб, як щука.

- Відсутність елементарної екологічної культури рибальства з рекреаційною метою за принципом «впіймав-випустив».

- Низька екологічна свідомість місцевого населення та гостей краю.

В умовах існування цих, вище описаних негативних чинників, для відновлення та збільшення популяції *Salmo trutta m. fario* L. в басейні Черемоша, на нашу думку, необхідно здійснити комплекс екологічних природоохоронних заходів:

- Вивчення екологічних та біологічних особливостей життєдіяльності форелі струмкової в басейні Черемошу та в межах Карпатського регіону.

- Попередня оцінка природного відтворення та чисельності даного виду у водоймах басейну Черемошу методом іхтіозйомки.

- Вивчення живлення та харчових взаємовідносин форелі струмкової, гідрохімічні та гідробіологічні дослідження.

- Формування баз даних за популяційною, віковою та іншими структурами форелі струмкової, з виявленням та картографуванням особливо цінних ділянок річкової системи для надання їй відповідного природоохоронного статусу.

- Складання наукових характеристик досліджуваного регіону та практичних рекомендацій з розробки і впровадження біотехнічних заходів.

- Розробка і впровадження державної програми (по залученні зарубіжних грантових проектів) із розведення та зарибнення водойм басейну Черемошу автохтонним «чистим» генофондом *Salmo trutta m. fario* L., який «чудом» зберігся у верхів'ях Чорного Черемошу в урочищі Балтагура.

- Зарибнення водойм так званою «ремонтною» струмковою фореллю – тобто фореллю вагою 95-100 грам, виживання такої форелі в гірських річках становить 95%.

- Передача під опіку Національного природного парку «Верховинський» гідрологічного заказника місцевого значення «Ріка Чорний Черемош з прибережною смугою» площею 1740 га.

- Надання відповідного природо-

охоронного статусу річці Білий Черемош. Будівництво на гірських потоках басейну Черемошу гідробіотехнічних споруд - каскадів форелепадів.

- Роз'яснювальна та еколого-просвітницька робота з місцевим населенням. Встановлення роз'яснювальних та заборонних знаків біля водойм басейну Черемоша.

- Контроль за поставкою форелі струмкової заводам громадського харчування.

Виходячи з вищенаведеного, на нашу думку, стратегія з охорони та відтворення *Salmo trutta m. fario* L., повинна випереджати його пригнічення, а частіше знищення, тим самим, ми могли б зберегти в умовах зміни природного середовища господарською діяльністю людини, цей вид, який має не тільки рибогосподарську цінність, а є одним із складових національного багатства водойм України, які потребують особливої уваги та охорони.

Література:

1. Щербуха А. Я. Рыбы наших водоемов. — 2-ге видання, доп. — К.: Рад. шк., 1987. — 159 с., іл.
2. Турынин Л. Л. «Рыбы Карпатских водоемов.»
3. Шнарович И. Д., Шилина Л. М. Материали з екології форелі і перспективи розвитку форелівництва в ріках Чернівецької області // Праці експед. по компл. вивч. Карпат і Прикарпаття (серія біол.) / Чернів. держ. унів. - Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1956. - Т. II. - С. 145-155.
4. Шнарович И. Д. Биологические основы освоения и воспроизводства рыбных ресурсов рек Украинских Карпат. Дис. ... докт. биол. наук. - Черновцы, 1968. - 539 с.
5. Гіоронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник. - Видання друге, доповнене, перероблене, уточнене. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. - 564 с. + 16 іл.

Михайло НЕЧАЙ

Директор НПП «Верховинський»

ТУРИЗМ І ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ

В туризмі основний спосіб охорони природи полягає в профілактиці, попередженні дій, що викликають забруднення, негативну зміну або руйнування. Профілактика зводиться до виховної роботи, яка дозволяє створити атмосферу недопущення згубного ставлення до природних багатств. Вона полягає в тому, щоб переконати туриста дбайливо ставитися до природи, строго дотримуватися правил спілкування з нею, збудити відповідальність за долю рідної землі.

Треба враховувати, що поведінка туриста може бути лише якоюсь мірою закріплена правом, законом. Значна кількість правил спирається не на правові норми, а на традиції, звичаї, вдачу. Це – сфера дії норм моралі. Зрештою, саме моральні ідеали діють на механізм вчинків туристів, коли вони опиняються поза контролем, наодинці з природою. Ймовірно, що це вона визначає успішність природоохоронної роботи з мандрівниками. Оскільки екологічне

виховання в туризмі не може перебувати відособлено від державно-суспільних заходів, спрямованих на запобігання забруднення природного середовища, слід знати основні вимоги до екологічної освіти. До них належить вимога трактування охорони природи як єдиного цілого, акцент на опануванні екологічним мисленням, на необхідності повсюдної природоохоронної освіти незалежно від професії і спеціальності людей, а також надання великої уваги підготовці кваліфікованих кадрів

Проводячи ці вимоги в русло туристичного обслуговування, треба враховувати, що екологічне виховання вбирає в себе цілу низку питань, пов'язаних з господарським освоєнням, юридичним оформленням, пізнавальним вивченням, культурно-історичним осмисленням природокористування. Особливо в самодіяльному туризмі воно пов'язане з педагогічними, естетичними і етичними проблемами. Ще одна межа екологічного виховання в

туризмі: воно, як правило, здійснюється через колектив. А колектив – це те соціальне середовище, де формується особа людини і реалізуються такі принципи як ідейність, цілеспрямованість, спадкоємність, дієвість, опора на позитивні якості людини, поєднання вимогливості і пошани. Отже, і до виховання дбайливого ставлення природи треба підходити з такою ж відповідальністю. Тому екологічне виховання туристів повинно включати різні елементи пропагандистської, культурно-масової, суспільно корисної роботи. Одночасно воно саме впливає на користь культурного, естетичного, морально-етичного і трудового виховання туристів. Виходячи із важливої ролі, яку грає природа в туризмі, і потенційних можливостей туристів в справі її збереження, природоохоронна діяльність віднесена до основних принципів і найважливіших елементів змісту туризму.

Форми природоохоронної роботи, головними ініціаторами і виконавцями яких є самі туристи, передбачають спостереження за природою, надання їй побіжної допомоги, виконання нескладних завдань, усну пропаганду, патрулювання. Спостереження за природою – один з найпростіших і доступних для широкого кола туристів видів природоохоронної діяльності. Якщо група не має спеціальної програми й обраного об'єкта спостережень, необхідних приладів, а також часу і навичок роботи з ними, від туристів потрібно тільки допитливість і спостережливість.

Спостерігаючи за станом природи і використанням її ресурсів, туристи повинні фіксувати випадки забруднення водойм, самовільних порубок, заболочування земель, ерозії ґрунтів, масового ушкодження листя і хвої, усихання молодняку і саджанців, масового льоту метеликів-шкідників лісу, наявності гусениць, личинок, лялечок, коконів, павутинних гнізд на деревах, чагарниках і в ґрунті.

Особливої уваги заслуговують спостереження в місцях масового відпочинку, у лісових рекреаційних зонах. Випадки недотримання правильного режиму їхнього використання, псування промисловими і сільськогосподарськими відходами, зниження оздоровчої, естетичної і природо-захисної цінності повинні, за наведеною

туристською інформацією, ставати предметом обговорення компетентних органів.

Допомога туристських груп охороні природи може виявлятися, в основному, у двох напрямках. По-перше, це упорядкування місць туристських привалів, їх найпростіше санітарне очищення, збирання і спалювання «туристського» сміття на маршруті, гасіння залишеного без догляду багаття, розчищення джерела, відновлення порушеної огорожі мурашника, зміцнення ушкодженого природоохоронного аншлагу і т.п. Тобто – виправлення помилок, допущених іншими туристами і відпочиваючими, знищення негативних наслідків їхнього нерозумного природокористування.

Сюди належить і знешкодження незаконних знарядь лову, що трапилися на шляху, заборонених небезпечних пасток, самострілів, інших хижацьких пристосувань, встановлених супроти законів про охорону природи. Така робота не вимагає від туристів багато часу, спеціального спорядження і виконується по ходу руху визначеним шляхом.

Другим напрямком побіжної допомоги є участь туристів у боротьбі з наслідками стихійних лих, термінова допомога тваринному і рослинному світу в критичній ситуації, пов'язаній з лісовою пожежею, ожеледдю, повінню, утворенням глибокого снігового покриву. Таке невідкладне втручання вимагає прийняття керівником (інструктором) групи самостійного оперативного вирішення.

Виконання природоохоронних завдань носить звичайно менш масовий характер, ніж побіжна допомога природі. Однак можливість попередньої підготовки туристів, одержання наукової консультації, навчання методиці дослідження, забезпечення спеціальним спорядженням робить цю роботу більш глибокою і результативною. Завдання можуть передбачати проведення з природоохоронною метою найпростіших ботанічних, ґрунтових, геоморфологічних, гідрологічних, біологічних і інших спостережень, комплексних маршрутних досліджень, а отриману інформацію подають у відповідні установи, наукові відділи.

Пропагандистська робота, як правило, повинна полягати в організації бесід і

лекцій з туристами, проведенні вечорів, випуску стінних газет і листівок, присвячених питанням охорони довкілля, правилам поведінки туристів.

Слід урізноманітнити форми популяризації природоохоронних ідей, враховувати інтереси туристів до тих чи інших тем.

З пропагандистською метою варто використовувати надбання відео-аматорів і фотографів, власників цікавих колекцій мінералів, гербаріїв і т.п.

Рекомендується також проводити роботу з облаштування туристських маршрутів, причому не обмежуватися їх маркуванням, розчищенням і встановленням

природоохоронних закликів, але і переходити до спорудження обладнаних туристських стоянок.

Ці нескладні форми участі туристів у природоохоронній роботі сприятимуть збереженню довкілля і формуванню екологічної культури особистості.

Ігор ЯКІВЧУК,

Заступник начальника

Державної екологічної інспекції

в Івано-Франківській області,

заслужений природоохоронець України.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ВАХТОВОГО МЕТОДУ РОБОТИ СЛУЖБИ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НПП «ВЕРХОВИНСЬКИЙ»

Національний природний парк «Верховинський» створений Указом Президента України №58/2010 від 22.січня 2010 року. Загальна площа території парку – 12022,9 га. Дану територію розподілено на чотири природоохоронні науково-дослідні відділення (ПОНДВ): Буркутське (3127,2 га), Чивчинське (3009,3 га), Прикордонне (2994,6 га), Перкалабське (2891,8 га). Відстань від адміністративної будівлі парку до території складає 74 км. В межах парку відсутні населені пункти та місця постійного проживання людей. Виходячи з того, що ця територія знаходиться в найбільш залісненій частині Українських Карпат (лісистість території парку 96,4%), кожне відділення розділено на лісові обходи. В кожному з ПОНДВ їх по шість, середня площа одного обходу складає приблизно 501 га.

З часу створення адміністрації та початку функціонування національного природного парку «Верховинський», перед керівництвом установи, постало питання як проводити охорону території, оберігати біорізноманіття, спостерігати за природними явищами та живою природою, проводити наукову, еколого-освітню, рекреаційну та господарську діяльність в умовах значної віддаленості території від місця постійно-

го проживання працівників і відсутності приміщень природоохоронних науково-дослідних відділень. Вивчивши існуючу законодавчу базу в цьому напрямку та зваживши всі «за» і «проти», керівництвом парку, за згодою Міністерства екології та природних ресурсів України, було прийняте рішення про впровадження в роботі служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Верховинський» вахтового методу.

З цією метою спеціалістами парку розроблено та затверджено Положення про

Інструктаж перед виїздом на вахту

вахтовий метод організації робіт працівників служби державної охорони ПОНДВ, згідно якого вахтовий метод – це особлива форма організації робіт, що регулює використання трудових ресурсів поза місцем їх постійного проживання, в умовах, коли неможливе щоденне повернення працівників до місця постійного проживання, або працівники витрачають понад три години на день для того, щоб дістатись на роботу і з роботи.

При цьому методі забезпечується ритмічність, безперервність, комплексність робіт на об'єктах, дотримуються правила і норми виробничої санітарії, охорони праці і пожежної безпеки. Розпорядок змінності регулюється графіком, який складається начальником природоохоронного науково-дослідного відділення на місячний період, один примірник якого подається до відділу держохорони парку на початку місяця. Термін вахти – 2 тижні. Час перебування в дорозі від місця збору до місця роботи і назад у норму робочого часу не зараховується. Облік використання робочого часу працівників при даному методі ведеться на основі табелю, який веде начальник відділення або його заступник. Інспекторам встановлена погодинна оплата праці за відпрацьований час у розрахунку посадового окладу. У разі неприбуття чергової зміни вахтового персоналу чи інших виняткових випадках передбачених у ст.62 КЗПП України адміністрація залишає за собою право зі згоди працівників продовжити вахту, але не більше ніж на три дні. Крім заробітної плати інспектори, які працюють по вахтовому методу, за кожен день перебування на місці роботи отримують надбавку до зарплати у вигляді добових. Вахтовий персонал, у період перебування на вахті, проживає у вахтових будиночках, або спеціально обладнаних для цього приміщеннях з дотриманням всіх встановлених вимог. Адміністрація парку бере на себе вирішення з органами охорони здоров'я питань про закріплення працівників до лікувально-профілактичного закладу, для їх медичного забезпечення і проведення медичних обстежень, забезпечує і несе відповідальність за своєчасне організоване прибуття працівників на огляди і обстеження відповідно до порядку встановленого чинним законодавством. До роботи за вахтовим методом не залучаються особи віком до 18 років, вагітні жінки та жінки, які мають дітей до

3-ох років, а також особи, що мають медичні протипоказання.

При вахтовому методі роботи інспектори з охорони природно-заповідного фонду розділені на дві вахти, одна з яких знаходиться на робочому місці, а інша відпочиває. При зміні вахти відбувається передача лісових обходів від одного інспектора іншому в результаті чого охорону на своєму та суміжному обходах, а це близько 1 тис. га, здійснює один інспектор.

Прийом-передача обходів здійснюється під керівництвом начальника ПОНДВ або його заступника та оформляється актом прийому-передачі встановленого зразка.

Даний метод забезпечує максимальну присутність працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду парку безпосередньо на його території, як протягом доби, так і протягом цілої вахти. Працівники не відволікаються та не витрачають час на переїзд до місця роботи, і в зворотному напрямку, так як знаходяться під час вахти на робочому місці і займаються виконанням своїх службових обов'язків. Це забезпечує оптимальний режим охорони території та об'єктів природно-заповідного фонду парку на належному рівні, так як сама присутність інспекторів, що проводять патрулювання лісових обходів та здійснюють природоохоронні рейди, слугує серйозним бар'єром для потенційних порушників природоохоронного законодавства.

Згідно останнього проведеного анкетування абсолютна більшість всіх працівників ПОНДВ схвалюють даний метод роботи, що беззаперечно свідчить про його компактність та зручність, наслідком чого є підвищений рівень ефективності охорони та збереження біорізноманіття при виконанні ними своїх посадових обов'язків. Ще одним вагомим доказом цього є відсутність за весь період діяльності парку випадків браконьєрства, самовільних рубок та інших грубих порушень природоохоронного законодавства на його території.

Михайло Понепольяк,
Заступник директора – головний
природознавець НПП «Верховинський»

З ІСТОРІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ЦЕНТРУ ГУЦУЛЬЩИНИ

Цього року, Верховина відзначає чергову круглу дату - 590 років від часу першої письмової згадки про Жаб'є, однойменну назву якого носить наш еколого-просвітницький краєзнавчий часопис. Тому, Вашій увазі шановні читачі, пропонуємо статтю, в якій ми намагалися відкрити та ще раз згадати відомі та невідомі сторінки історії селища.

Верховина – столиця одного з найсамобутніших та найвідоміших етнографічних регіонів України – Гуцульщини. Верховина селище міського типу (до 1962 року село – Жаб'є). Перша письмова згадка про Жаб'є датована 1424 роком, коли воно разом з Косовом було передане литовським князем Свидригайлом (що дістав від свого брата Ягайла частину Галичини) волохові Владиславу Драгосимовичу.

Цілком зрозуміло, що заселення цього регіону відбулося значно раніше, про що свідчить наявність розташованих на Верховинщині таких дохристиянських скельно-мегалітичних об'єктів як: Чорногора, Писаний Камінь, Довбушеві Церкви і Комори, Дідчі Церкви, Угорське Каміння, Кам'яні Баби.

Про походження назви Жаб'є існує багато версій. Одна виводить назву Жаб'є від трансформації сполучення слів «живо б'є», які стосувалися води в річці Чорний Черемош, яка «живо б'є» – «швидко тече». Хочемо зазначити, що місцеві жителі називали та називають своє село ЖЄБ'Є (з наголосом на перший склад), а не Жаб'є, як повелося в науковій літературі.

Друга версія твердить, що ця назва походить від прадавнього бога вогню Габіє, до якого зверталися з проханням принести полум'я та розсіяти у світ іскри. Третя версія

виводить назву Жаб'є від першого поселенця, на прізвище Жабка, утікача з низинних територій. Четверта версія твердить про походження назви Жаб'є від жаб, оселищ яких було багато на цій території, особливо навесні. Село Жаб'є розташоване на великій болотистій рівнині (Багни) по обидві сторони Чорного Черемоша.

З давніх давен місцеві жителі – гуцули займалися збиральництвом, мисливством та рибальством. Згодом в їх етносоціальній системі з'являються відгінне скотарство, лісорозробки та лісосплав. Займалися вони частково і землеробством, яке не мало для них визначального соціально-економічного значення. Гуцули вели натуральний спосіб господарства, всі необхідні їм речі виготовляли самі: вбрання, посуд, їжу, прикраси, зброю. Одним з влучних висловів, які характеризують стан тогочасного господарства у Жаб'ю є «Свій, до свого, по своє».

Жаб'є вперше згадується після занепаду Галицько-Волинського князівства, в період, коли Гуцульщина і Покуття були під владою молдавського воєводства. Аж через пів століття землі Жаб'я переходять під владу Польсько-Литовського королівства.

Місцеві жителі – гуцули, є вправними мисливцями та рибалками, сміливими, запальними, духовно та тілесно загартовани-

Церква Жаб'є

ми. Це зв'язано насамперед з тим, що вони не знали панщини, а тільки сплачували податок староству грошима, а найчастіше – натурою. Одним із таких натуральних податків поряд з фореллю, рябчиками, сернами були поліна тису ягідного, що також входили в панщизняну данину, враховуючи грошовий еквівалент.

Та все ж волелюбність, з однієї сторони, та постійне гноблення, з іншої сторони, створили тут належне підґрунтя народного супротиву місцевого населення, у вигляді опришківства. На певний період Верховинщина, завдяки своїм географічним особливостям та волелюбному населенню, стає центром цього важливого визвольного руху на Гуцульщині. Багато гір та урочищ тут пов'язано з ім'ям славетного гуцульського ватажка опришків, захисника всіх знедолених – Олекси Довбуша. На боці опришків, в різні роки діяли такі жителі Жаб'я як: Микола Іванишин (Хаблюк), Василь Яким'юк, Василь Кіратчук, Гнат Кицюк, Яків Урденюк, Федір Мошук, Антон Ревізорчук, Максим Тихончук, Дірчилук, Ткач, Урденчук, Куділь. Тут, в 1849 році, переховувався провідник буковинського опришківства Лук'ян Кобилиця.

З 1772 року, після першого поділу Речі Посполитої між Австрією, Росією та Прусією, Жаб'є належить до Австрійської, а з 1867 року, до Австро-Угорської імперії. Цей період, поряд з непростими взаємовідносинами влади, поміщиків та місцевого населення, характеризується як період розвитку, розбудови та соціально-економічного піднесення Жаб'я і всієї Гуцульщини.

Село Жаб'є займало значну площу, до нього входили села, які згодом отримали статус окремих адміністративних одиниць:

Ільці, Красний Луг (Красник), Криве Поле (Кривополе), Бистрець, Зелене, Віпче, Дзеброна (з присілком Топільче).

За тогочасним парахіяльно-приходським поділом, Жаб'є поділялося на Жаб'є-Ільці та Жаб'є-Слупійку.

В 1773 році в Жаб'ю налічувалося 430 господарств.

На період кінця XVIII, початку XIX, століття припадає будівництво церкви Успіння Пресвятої Богородиці, справжньої окраси Жаб'я та всієї Гуцульщини, однієї з перлин гуцульської дерев'яної архітектури. Багато років Жаб'євська церква була прекрасним зразком сакральної дерев'яної архітектури гуцулів на всю Австро-Угорську імперію.

В Жаб'ю-Ільцях діяли також церква Святої Трійці, побудована в 1882 році, розписана відомим українським художником Ярославом Пстраком та римо-католицький костел в Жаб'ю – Слупійці.

В 1852 році тут починає функціонувати перша церковно-приходська школа.

В цих роках на Верховинщину приходять промислові лісорозробки та лісосплав.

В цей період про Австро-Угорську імперію та її цісаря Франца-Йосифа переважно звучали позитивні відгуки. Портрети цісаря та його родини були в багатьох гуцульських хатах (поряд з іконами). Австро-Угорська влада до населення ставилася помірковано, не забороняла українську мову, на відповідному рівні було і громадянське самоврядування, правові відносини та соціально-економічна стабільність в державі.

Побувавши тут, в 1884 році, Іван Франко писав: «Ось Жаб'є, гуцульська столиця, нема, мовляють, села понад Жаб'є і більшого лиха шукати дарма». Ці слова Франка, як в першій так і в другій частині, стали пророчими для Жаб'я на всі наступні роки.

Саме в цей час, для вирішення особливо важливих соціальних проблем, 16 вересня 1885 року в Жаб'ю відбулося перше Селянське Віче в Галичині.

В цей період Криворівня і Жаб'є стають місцем літнього відпочинку і творчої праці світочів української та світової культури. В цьому краю побували Іван Франко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Ольга Кобилянська, Станіс-

лав Вінценз, Мені Дові, Володимир Шухевич, Францішек Ржегорж.

У липні 1914 року Жаб'є, з його багатонаціональним населенням, з великим жахом зустріло звістку про «Сараєвське вбивство» та початок війни. Значна частина чоловічого населення Жаб'я була мобілізована до війська (так звана «липнева офензива»). Гуцули, мобілізовані з Жаб'я, воювали як на західному, так і східному, фронтах Першої світової війни.

На нашу думку, саме Перша світова війна, з своїми масовими жертвами, жахливими потрясіннями докорінно зруйнувала стан соціально-економічного та культурно-духовного життя Жаб'я, який досяг свого найбільшого розквіту саме перед її початком.

Вже осінню 1914 року, внаслідок поразки Австро-угорської армії, в Галицькій битві, Жаб'є було захоплене російськими військами.

З весни 1915 року Жаб'є знову перебуває під владою Австро-Угорщини, яка розпочинає на цій території масові арешти місцевих жителів. Це було зумовлено проведеним аналізом австро-угорського військового командування своїх поразок на початку війни. Вони вважали, що причиною таких поразок стала «зрада українців», їх неприхована підтримка росіян.

З початком травня 1916 року російськими військами Південно-Західного фронту, під керівництвом генерала Олексія Брусилова, було здійснено масований наступ, в ході якого, 30 червня 1916 року, було знову захоплено Жаб'є. Воєнні дії, які точилися з перемінним успіхом, зумовили відступ російських військ з Жаб'я, 26 липня 1917 року, та завдали селу значних руйнувань.

З встановленням ЗУНРу, та воз'єднанням з УНР, в Жаб'ю встановлюється вперше, за останні сотні років, своя українська влада.

Після поразки військ УНР Жаб'є на деякий час, зазнає Румунської окупації, а згодом переходить під управління Польщі.

Найбільш національно свідомою частина Гуцульщини (серед яких жителі Жаб'я) організувала 16-17 квітня в 1920 році Гуцульське повстання, яке було жорстоко придушене тогочасною Польською владою.

Дещо пізніше, в Жаб'ю реалізуються декілька нових для Гуцульщини проектів:

будівництво Метеорологічно-астрономічної обсерваторії на горі Піп Іван, будівництво Музею Гуцульщини в Жаб'є – Ільцях, спорядження Державної високогірної рільничої школи (де місцевих селян вчили господарювати за передовими швейцарськими технологіями), спорудження у віддалених гірських урочищах Жаб'я туристичних притулків – схороніск. Все це, та багато інших добрих справ, були ініційовані та реалізовані Товариством приятелів Гуцульщини, яке діяло на Гуцульщині.

Вересень 1939 року знову приніс докорінні зміни на цій території. Після воз'єднання Західної України із УРСР тут розпочинаються нові суспільно-політичні процеси.

Війна розпочалася для Жаб'я вже 23 червня 1941 року, коли до села прийшли окупаційні угорські, а згодом німецькі війська, які розпочали встановлення тут своїх порядків. За час окупації, в Жаб'ю і навколишніх селах, було знищено більше півтисячі євреїв та місцевих жителів.

З-під німецької окупації Жаб'є було остаточно визволено Радянською армією у вересні 1944 року.

По закінченню Другої світової війни, в цьому краю, продовжувалась національно-визвольна боротьба. Радянський період розвитку Жаб'я відзначився створенням лісозаготівельних підприємств, колективних сільських господарств, шкіл та інших закладів.

В радянський період (в 1962 році) Жаб'є отримало свою сучасну назву – Верховина, що вдало характеризує його високогірне розташування на території Гуцульського регіону Українських Карпат.

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК

кандидат історичних наук,
начальник наукового відділу
НПП «Верховинський»

СПОРЯДЖЕННЯ, ЛЮДИ І ГОРИ.

Важко було уявити ще 20-30 років назад якого прогресу досягне людство в області новітніх технологій. Неабиякої зміни зазнало і спорядження та оснащення для туриста.

Одяг (термобілізна, полар, гортекс).

Термобілізна – це так звана натільна білізна, яка замінила зараз колишні кальсони, портяниці та майки з начосом. Вона є

одним з найважливіших елементів екіпіровки для будь-якого виду активного відпочинку. Не важливо, чи йдете Ви пішки по горах, чи ловите рибу, чи очікуєте з рушницею на звіра в засідці, чи катаєтесь на лижах, квадроциклі або велосипеді. Важливо, щоб вам було комфортно. В яких би умовах Ви не перебували, велика кількість енергії людського організму витрачається на терморегуляцію, чим більша активність, тим більше енергії витрачається. Термобілізна значно зменшує енергетичні затрати організму на терморегуляцію і відчутно підвищує комфорт. Термобілізна нівелює перепади температур, гріє (створює відчуття тепла) коли холодно, та швидко і ефективно відводить піт, який неодмінно з'являється в кожного коли спекотно чи при фізичних навантаженнях. В будь-якому випадку, правильно підібрана термобілізна створює відчуття комфорту та не дозволяє перегрітись, чи переохолодитись, а отже ефективно дбає про Ваше здоров'я та самопочуття.

Полартек (Polartec) – це назва цілої серії сучасних матеріалів, створених для забезпечення максимального комфорту людям, що займаються спортом і активним відпочинком. За здатністю зберігати тепло людського тіла полартек не поступається вовні і може бути таким же м'яким і ніжним, як бавовна. Дуже зручні в повсякденному використанні, вироби з цього матеріалу підходять не тільки спортсменам, а й усім, хто віддає перевагу спортивному стилю в одязі.

Гортекс (gore-tex) – унікальний мембранний матеріал, що має виняткові водонепроникні властивості і високу «дихаючу» здатність. Гортекс виробляється з фторопласту (тефлону). Основними властивостями цього матеріалу є водонепроникність і стійкість до зношування. Цей матеріал був придуманий американцями для використання в космосі. Отвори в мембрані такі, що вода в рідкому вигляді (дощ) через них не проходить, а в пароподібному (піт) навпаки – вільно проходить на зовні.

1. Випробовування спорядження на Протятому камінні (НПП «Вишницький»)
2. Пошук потерпілих в сніговій лавині
3. Не обійтись без спорядження при евакуації туристів з канатних доріг (Карпатський НПП)

Взуття.

Слід розуміти, що є взуття літнє (легке, практичне але не утеплене), для міжсезоння (більш міцне і масивне) і зимове (з подвійним верхнім шаром, добре проклеєне, прошите і з глибоким протектором). Це туристичні варіанти для походів в гори.

Внутрішня поверхня черевика повинна бути спеціальним чином оброблена, вона повинна дихати і добре абсорбувати піт. Це досягається використанням спеціальних волого-поглинаючих стельок і дихаючих внутрішніх покриттів. У такому взутті буде тепло і сухо практично за будь-яких обставин. Подібні матеріали є «дихаючими», виводять піт на зовні, тим самим перешкоджаючи спітнінню ніг і, в той же час, завдяки мембранній структурі, вони перешкоджають потраплянню всередину черевика дощової або іншої води з зовнішнього середовища.

Правильно підібране взуття перед походом в гори це не тільки ваш комфорт, кількість одержуваного при ходьбі задоволення, швидкість пересування, але і ваша безпека коли мова йде про подолання трав'яних чи сипучих крутосхилів, скельних ділянок, річкових пойм, тощо.

Намети, спальники, каремати.

Асортимент наметів досить широкий. Є надто легкі вагою 1,5 – 2,5 кг., є низькі і одномісні, є великі і високі з тамбурами та роздільними приміщеннями, є зимові варіанти з ізолюваною підлогою, додатковим дахом та довгими пологами проти задування снігу.

На різну температуру навколишнього середовища розраховані тепер і спальні мішки, без яких неможлива ночівля в горах навіть влітку. Спальник, розрахований на температуру повітря -32° приміром може коштувати декілька тисяч гривень. Але в ньому ти точно не замерзнеш в наметі навіть в найлютіший мороз.

Газові примуси.

Останнім часом на ринку з'явилися і газові світильники. Використовуючи мінімум пропану ви можете добре освітлювати намет в темний час доби. Використання газових примусів в Карпатах стало звичним явищем. Без них неможливо обійтися в

багатоденному поході по високогір'ю, де дров просто немає, спростять похідні будні вони під час затяжних дощів, коли розпалити вогнище не так просто. Багато туристів вже не мають бажання щоденно відмивати від копоті та сажі казани та щовечора споруджувати кострище на новому місці, шукати сухі дрова, що разом займає немало часу.

Боляче спостерігати коли в субальпійському високогір'ї туристи палять задля приготування їжі цінний релікт третинного періоду – сосну гірську (жереп). Горіння її зелених гілок не дає ніякого ефекту: ні полум'я, ні тепла, тільки суцільний дим. Це щоліта масово відбувається на березі озера Несамовите в Чорногорі. І ніякими закликми в адрес туристів, на жаль, не вдається зупинити це варварство. А приготування їжі в горах на газовому примусі це швидко, комфортно і безтурботливо. Робити це в разі непогоди можна навіть в наметі.

Снігоступи та лавинні датчики.

Подорожувати взимку по глибокому снігу тепер можна не тільки на лижах. Останні роки магазини туристичного спорядження все більше пропонують снігоступи. Завдяки легким і міцним сплавам, над міцній пластмасі вони є досить надійними навіть в тріскуні морози. Конструкція зроблена так, що навіть в глибокому пухкому снігу людина в них може пересуватися і то досить швидко. Вони можуть стати в пригоді не тільки туристам, але й егерям, мисливцям, лавинщикам та представникам тих професій, робота яких зв'язана

Карпатські та Баварські рятувальники після спільних навчань на Писаному Камені

на з високогір'ям та лісовими масивами. В порівнянні з габаритними та важкими лижами снігоступи можна легко зняти і упакувати в чохол, якщо необхідність їх використання відпала та продовжити ходьбу в звичайних черевиках.

Супутникові навігатори та телефони.

Цей маленький прилад, який ще називають GPS, почав з'являтися в Україні років 15-20 назад. Він визначає місце свого розташування на земній поверхні за допомогою супутників зв'язку. Живлення, 2-х звичайнісіньких пальчикових батарейок, вистачає на 25 годин безперервного зв'язку з космосом. Використання супутників зв'язку безкоштовне.

Зараз чи не кожна серйозна туристична група, що вирушає в гори має цей прилад в закачаними на карту пам'яті цифровими туристичними картами. Ти йдеш, дивлячись на карту місцевості що на моніторі і постійно бачиш на ній себе, тобто місце свого перебування. Заблудитися в горах з таким приладом вкрай важко. Крім того він постійно фіксує твою швидкість пересування, пройдену відстань, точний час, абсолютну висоту, атмосферний тиск, географічні координати, час сходу та заходу сонця і місяця і ще декілька десятків параметрів. При потребі GPS покаже тобі напрям на північ, прорахує відстань до заданої по карті точки, визначить точний час до її досягнення, намалює на дисплеї профіль висот, а при наявності додаткових аксесуарів підкаже і температуру повітря та частоту твого пульсу.

Тепер туристу, що попав в надзвичайну ситуацію, достатньо назвати свої географічні координати зчитані з приладу і рятувальники миттєво побачать його місце знаходження на карті. За кілька хвилин визначать шляхи підходу до того місця і ще через декілька десятків хвилин вирушать на допомогу.

Резюме.

На перший погляд здавалося б такому прогресу в удосконаленні предметів і товарів для туризму можна тільки радіти, бо це сприяє кращій безпеці туристів в горах. Але на жаль це тільки на перший погляд. Не дивлячись на непогане оснащення

туристичних груп проблем у туристів стає більше і вони лягають безпосередньо на плечі гірських рятувальників.

Чому?

Колись в гори ходили поодинокі групи, як правило з великих міст. Ходили ті хто мав в наявності хоча би рюкзак, намет, спальник, штормівку та вібрами. Ті хто цього мінімуму не мав – сиділи вдома. Дістати цей туристичний мінімум було не так просто. В 60-х, 70-х роках минулого століття був як відомо тотальний дефіцит товарів, в тому числі і товарів туристичного прямування.

В гори зараз йдуть всі, хто тільки забажає, не зважаючи на стан здоров'я, фізичну підготовку, наявність певних знань про гори, туристичних навичок і туристичного досвіду. Таким чином накупивши добротного спорядження на тисячі, а то і десятки тисяч гривень турист думає, що цим убезпечив своє життя і здоров'я від усіх несподіванок, але це на жаль зовсім не так.

Ми не раз знаходили в горах «упакованих» мертвих туристів, у яких було все необхідне для виживання спорядження. Але внаслідок відсутності необхідного досвіду, ігнорування всіх правил безпеки в горах в екстремальних погодних умовах, ті туристи не зуміли скористатися тим своїм «крутим» спорядженням, поплатившись за це життям. Ніяке спорядження не замінить досвід, а досвід набувається з роками і то поступово.

На жаль це розуміють одиниці і в результаті ми бачимо, як звичайні молоді хлопці і дівчата, які не були ніколи в низьких горах, влітку накупивши спорядження вирішують пройти в засніжені вершини, плануючи на них ночівлі. Інколи такі зухвалі напади на гори закінчуються трагічно.

Так, є і протилежні випадки, коли ми маємо справу не тільки з добре упакованими, але й досвідченими, поміркованими і дисциплінованими туристами. Їхнє професійне спорядження відіграє тут другорядну роль. Цієї зими такі групи сміливо заявляли, що якщо їх застане непогода на Чорногорі без намету вони готові заритися в сніг (викопати снігову печеру) і спокійно чекати покращення погодних умов 3-4 доби. Таким туристам хочеться низько поклонитися, але на жаль більшість груп до такого екстри-

му просто не готові і в подібних ситуаціях думають що їх врятує круте спорядження. Але чудес як відомо не буває.

Василь КОБИЛЮК,
керівник гірського
пошуково-рятувального підрозділу,
кавалер вищої відзнаки МНС України

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДИКОЇ ПРИРОДИ ВЕРХОВИНСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Територія НПП «Верховинський» знаходиться у високогірній частині Верховинського району, на основному вододілі Українських Карпат, і охоплює найвищі вершини Чивчино-Гринявських гір та найбільш збережені природні екосистеми регіону. Ці екосистеми відіграють основну роль у формуванні гідрологічного режиму річок Черемошу і Прута, а також у стабілізації природи і клімату регіону. Розширення межі Парку дасть можливість об'єднати в єдину мережу природні території гірської частини Івано-Франківської області і всього Карпатського регіону України. НПП «Верховинський» буде мати спільну територіальну межу з Карпатським національним природним парком. Це сприятиме сталому розвитку цих територій, збереженню природи і невиснажливому природокористуванню, а також дозволить відновити місцеві традиційні види ремесел та промислів в галузі лісівництва і сільського господарства. Окремо слід відзначити значні перспективи цієї території, для туристичного та рекреаційного використання її гірських масивів, після розширення парку.

В ратифікованій Україною Карпатській конвенції (Київ 2003) особлива увага приділена формуванню спільної міжнародної екологічної мережі Карпат. Сторони які

підписали Карпатську конвенцію (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія та Чорногорія, Словаччина, Україна) мають тісно співпрацювати для розвитку екомережі у Карпатах, як складової частини Всеєвропейської екомережі. В цьому відношенні НПП «Верховинський», з урахуванням розширення його територій, стане одним з елементів міжнародної екомережі, оскільки, він межує з національним природним парком «Родна» (Румунія).

Це є одним з найважливіших аргументів на користь розширення території НПП «Верховинський», який дозволить більше ефективно розвинути транскордонну співпрацю Верховинського району з прикордонними територіями повіту Бая Маре (Румунія) і дасть новий поштовх до від-

новлення дороги до кордону з Румунією та налагодження тут пропускнуго пункту.

Крім своєрідності і унікальності місцевих ландшафтів та природних ресурсів, включаючи наявність мінеральних джерел, багатства флори і своєрідності фауни, інтерес до цього регіону підсилюється особливими етнічними традиціями, своєрідною гірською культурою і гостинністю місцевого населення.

Таким чином концепцією необхідності розширення території парку формують

три таких основних положення наукового обґрунтування:

1. Екологічна (гідрологічна, природоохоронна і кліматорегулююча) цінність місцевих екосистем;
2. Велике міжнародне значення парку і чітка перспектива його входження в білатеральний резерват;
3. Економічно-соціальне значення парку в транскордонному природоохоронному співробітництві, стабілізації місцевих промислів та в піднесенні добробуту місцевого населення;

Основна мета розширення НПП «Верховинський»:

- Охорона природи і збереження біорізноманіття та цілісності природних комплексів Чивчино-Гринявських гір та північних макросхилів Черногірського хребта з застосуванням природоохоронних технологій;
- Збереження гідрологічних ресурсів басейну річки Черемош;
- Рациональне використання рекреаційних і туристичних ресурсів через створення сучасних об'єктів відпочинку;
- Налагодження міжнародного співробітництва та піднесення добробуту місцевого населення завдяки збільшенню його прибутків;

Для розширення пропонується територія з врахуванням наступних критеріїв:

- Ізольованість території на наступні 20-30 років від інтенсивного антропогенного впливу;
- Об'єднання територій природоохоронних об'єктів, Чернівецької, Закарпатської, та Івано-Франківської областей;
- Охорона ендемічних видів тварин і рослин високогір'я Українських Карпат в регіоні Чивчино-Гринявських гір, та північних макросхилів Черногірського хребта;
- Збереження специфічних природних екосистем Карпатських полонин та приполюнінних ялинових старовікових лісів;

В результаті аналізу всієї зібраної на даний час інформації, розширення території НПП «Верховинський» може складатися з двох частин:

- Землі з вилученням: площі сільськогосподарських угідь (полонини) Зеленської

та Голошинської сільських рад 600 га (безпосередня територія парку);

- Землі без вилучення: за рахунок приполюнінних та високогірних земель на території Зеленської та Голошинської сільських рад 11402га (території інших землекористувачів для охорони місцевих природних екосистем);

Одночасно пропонується взяти під охорону геологічні пам'ятки природи, заповідні урочища, та рекреаційні місця за згодою відповідних органів місцевого самоврядування на площі понад 14 га.

Розширення території НПП «Верховинський» є необхідною умовою об'єднання в єдину екологічну мережу найбільш цінних природних територій Верховинського району, що сприятиме стану розвитку таких галузей господарства, як лісівництво, сільське господарство, туризм на принципах збереження природи і невиснажливо-го природокористування. При цьому також враховується традиційне ведення всіх видів господарської діяльності.

Література:

1. Проект Тасіс *Наукове обґрунтування створення національного природного парку «Чивчино-Гринявські гори» 2003 рік 1-29ст.*
2. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.*
3. *Екологічні аспекти охорони родючості ґрунтів і навколишнього середовища Стефлюк Д.П. ст.. 211-222*

Дмитро СТЕФЛЮК

заступник директора з наукової роботи
НПП «Верховинський»

Людина-оркестр Роман Кумлик

ПАМ'ЯТІ ГУЦУЛЬСЬКОГО Маестро

Гуцульський маестро, крім того, що віртуозно грав на скрипці, мав у собі щось таке, що нікого не залишало байдужим. Заслугувало подиву, пошанування і високої оцінки. Талант Заслуженого працівника культури України Романа Кумлика ще за життя було належно поціновано: в 1990 році присвоєно високе звання заслуженого працівника культури України, нагороджено орденом з нагоди 2000-ліття Різдва Христового та орденом за заслуги перед державою III ступеня.

Та, мабуть, найвищу оцінку людському життю і ставить саме життя. Коли людина відходить у Вічність, тоді найбільш рельєфно і випукло, найбільш об'ємно і найправдивішими барвами вимальовується її земне життя. Тоді, як ніколи, добре видно, що людина залишила після себе на Землі.

Мелодія Ромкового життя, навіть по завершенні його земного шляху, звучить багатоголосо і темпово. Продовжує діяти важкою працею душі і серця створений за багато років музей гуцульської етнографії, побуту та музичних інструментів, але тепер вже – імені Романа Кумлика. Молодша дочка Наталя каже, що любов до батька дає їй сили і натхнення вчитися грати на скрипці, щоби мережити свої розповіді про татуса його мелодіями. Опанувала вже й цимбали, сопілку, дримбу, телинку, зозулю..., може заграти на лірі і так, як батько, зажартувати. Саме після батькової смерті ожила у її естві музика. Наталя відчуває, що батько допомагає їй у всьому. Цю невидиму його присутність очима душі побачили навіть відвідувачі музею, які сказали: «Біля неї стоїть Ромко».

Волею Божою сталося так, що навіть останню екскурсію, яку Роман Кумлик провів для гостей музею, зафіксували на відео.

Той відеозапис згодом, дізнавшись, що гуцульський маестро відійшов у Вічність, подарували його рідним, і тепер Ромко знову приходить до гостей свого музею – бажаним демонструють відео, де Роман Кумлик розповідає, жартує, грає, співає і пританцьовує...

Ромкові було рік і три місяці, коли його маму виселили в Сибір – з їхньої сім'ї тоді аж чотирьох вивезли: трьох сестер і одного брата. Звичайно, що мама хотіла дитину з собою забрати, але їй сказали: «Не бери малого – подохнет». І справді, дорога тривала майже місяць, їхали у товарняку, було дуже холодно – адже то було в взимку. Багато дорослих і дітей, змучених голодом і холодом, померли ще в дорозі. На тих, хто вижив, чекала каторжна, надзвичайно важка праця. Поки Ромкова мама Василина відбувала незаслужене покарання в Сибіру, її рідна сестра Катерина з чоловіком Петром Кречуняком ростили і виховували хлопця.

Петро був музикантом – грав на скрипці. Ромко ще малим хлопчиком придивлявся до його гри, запам'ятовував кожен рух його пальців. Але брати до рук татову скрипку йому було заборонено – на той час надто дорого вона коштувала. Але хлопчина все таки примудрявся пробувати грати, коли нікого не було вдома. Перед тим, як зняти скрипку зі смичком з стіни, він уважно придивлявся, як вони там висіли, аби потім точнісінько так їх назад поставити – щоб ніхто нічого не запідозрив.

До десятирічного віку Ромко навіть не здогадувався, що Катерина і Петро – це не рідні його батьки. Мабуть, він би цього не знав ще довше. Але одного разу між хлопцями в інтернаті розпочалася бійка і Ромкове серце гострим мечем прошили чийсь слова: «Ти – не Кречуняк, ти – Кумлик, а твоя мама – воріг народу». Опікуни не зрозуміли, що сталося, коли він роздягнутий і захеканий прибіг уночі крізь ліси додому. І тоді, звичайно, мусили розповісти йому все по-

правді: що маму виселили в Сибір, а тато помер ще в 1949 році, коли Ромкові ще навіть і року не було.

Музиканту довелося у житті дуже нелегко: одні заздрили його таланту, інші штиркали, що мама – ворог народу.

Через 16 років мама вийшла з ув'язнення на волю, але додому вона не змогла повернутися. Кримських татар виселили з Криму, а ті території заселили западенцями, які з Сибіру поприїжджали. Коли Ромкові було 19, він поїхав до мами у Крим, бо вдома навіть не мав права на прописку. У Сімферополі навчився нотної грамоти, бо хоч грати вмів усе, а нотної грамоти не знав. Там закінчив музичну школу, диригентські курси, працював у Сімферопольському Будинку культури МВС. Через 9 років, коли Ромковій мамі дозволили повернутися на рідну Гуцульщину, вони купили маленьку хатку у Верховині, біля якої було сміттєзвалище. Цілеспрямований і вже добре життям загартований Роман тоді сказав: «Нічого, ми тут зробимо гарну газдівку».

Тим, хто сьогодні приходить на це акуратне обійстя, де виросло вже аж дві чудові хати, звичайно, важко повірити у те, що на цьому місці було сміттєзвалище. Але це гарний приклад того, як людина облагороджує світ і простір навколо себе.

«Роман не цурався жодної фізичної роботи, – з боєм втрати і водночас з вдячністю за все розповідає дружина Марія. – Він удома майже все робив своїми руками: заливав фундамент під новобудову, копав дренажі після повені, яка на нашій присадибній ділянці зробила зарву, облаштовував інтер'єр у кімнатах нашої хати. Деякі відвідувачі музею, заставши Романа Петровича, скажімо, за колінням дров, щиро дивувалися, чому він, музикант-віртуоз, не береже свої руки.

Роман Петрович був дуже дбайливим і добрим сином, чоловіком і батьком. Відвідати на цвинтарі у рідному Ясеніві могилку не лише мами, а й опікунів Катерини і Петра – це було для нього святою справою. 50 троянд для дружини у день її ювілею і щирі, як у молодості, слова: «Марусю, я тебе люблю і дякую за все!» і досі гріють серця доньок Лесі і Наталі, які свої сім'ї намагаються будувати за батьковими настановами: що треба бути жертковним, не

пам'ятати зла, більше давати людям, ніж від них брати...

Взагалі – друзів у Романа Петровича було дуже багато. «Як приємно чути, коли відвідувачі музею кажуть: «Ми приїхали віддати шану вашому батькові. Ми не тільки відвідували колись його музей – ми були друзями». І такі гості приходять дуже часто, – ділиться сокровеним дочка Наталя.

«Бог наділив Романа Петровича не тільки музичним талантом, а й особливим даром спілкування з людьми», – каже Степан Паньків, учасник осиротілої капели «Черемош», яка за 18 років своєї активної творчої діяльності зірвала стільки овацій і заслужила стільки слави, не лише в Україні, а й за кордоном, що вистачило б на кілька мистецьких колективів. За час своєї творчої діяльності Роман Петрович грав з різними капелами, та найдовше – з бабинськими музикантами з Косівщини і з капелою «Черемош», з якою 14 років гастролювали за кордоном. Ми з Романом, були як брати, постійно підтримуючи контакт навіть тоді, коли не було виступів чи спільного музикування.

«То й не дивно, що він так швидко виробив свій фізичний ресурс, – продовжував мережку спогадів Степан Дмитрович. – Адже він горів, як ватра. І щоб піти в інший світ у яскравому полум'ї, треба заслужити у Бога.

Однак відхід Романа Петровича в інші світи – це велика втрата, як для сім'ї, для нашої капели, так і для всієї Гуцульщини і України. Він зумів якось зацікавити людей, щоб вони їхали до нас. Навіть коли приїжджали люди, котрі вперше в житті бачили його, то за півгодини вони вже спілкувалися, як давні друзі, і вже почувалися так, наче приїхали в гості до когось рідного. Музей відвідували гості з Донецької області, і москвичі, і з Петербурга їхали, і з Польщі – Роман умів притягувати до себе людей, незалежно від їх поглядів чи національності. Я не кажу, що він був святий чи що. Йому було притаманне все людське. Він міг, наприклад, п'ять хвилин грати, а десять спілкуватися. Грою на музичному інструменті митець міг зачарувати і підкорити аудиторію. Одне лише ім'я – Роман Кумлик – означало для людей, що вони тут отримають те, чого не знайдуть ніде.

Музикант-віртуоз, гри на музичних інструментах, Роман умів знаходити і грати на струнах людських душевних позитивних емоцій, за що люди були йому дуже вдячні.

Кажуть, що незамінних людей нема, але в цьому плані вважаю, що багато років не буде когось подібного до Романа Кумлика. З життя він пішов якось так різко і несподівано, на ходу. До речі, Роман ніколи не їздив у відпустку, на відпочинок, у нього була тільки робота, робота, робота... От як він жив, так у тому скаку його і смерть застала. Інакшого його відходу я собі й не уявляю. Дуже шкода, що здавалось у безкінечному, нестримному вирі сьогодення, так раптово обірвалась струна бурхливого, повного творчих злетів

життя митця. Думаю, що Романова душа й надалі зайнята там постійною працею, як це було при земному житті».

Французький кардинал Роже Ечегерай – один з найповажніших гостей музею, у Книзі відгуків написав, що коли Роман Кумлик грав, то було відчуття, що тут літають ангели. Віримо, що гуцульський маестро продовжує разом з ангелами грати мелодію любові.

Людмила ЗУЗЯК,
журналіст газети "Верховинські вісті"

СКЕЛЯ ПИСАНИЙ КАМІНЬ – ВИЗНАЧНА САКРАЛЬНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ, ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті викладено результати комплексного експедиційного дослідження скелі Писаний Камінь на Верховинщині в Покутських Карпатах. Обґрунтовується висновок, що скеля Писаний Камінь у далекому історичному минулому була одним із східнослов'янських дохристиянських святилищ у Карпатських горах, на якому чудом уцілів «Дохристиянський Іконостас», до якого молилися і приносили свої жертви давні карпатські горяни-сонцепоклонники із Червоної Русі.*

Проблема комплексного наукового дослідження та розробка засобів збереження природної і культурної спадщини Карпатського регіону України є актуальною в сучасних умовах розбудови нашої держави. На гірській території Українських Карпат особливе місце займають цінні пам'ятки природи, історії і культури краю, до яких відносяться і унікальні дохристиянські кам'яні святилища, котрі заховали в собі багато таємниць духовної культури стародавнього населення Червоної Русі.

Визначні кам'яні пам'ятки Українських Карпат здавна досліджувало багато україн-

ських вчених, серед яких особливе місце займає відомий діяч «Руської Трійці» Іван Вагилевич. Ще 170 років тому він вперше виявив і зафіксував на карпатських скелях рунічні написи і солярні знаки. Відомий український історик Іван Крип'якевич також досліджував проблему загадкових скельних пам'яток. Історію, етнологію, археологію Українських Карпат та зокрема карпатські скельні пам'ятки досліджують сучасні українські науковці Західного регіону України Володимир Грабовецький, Степан Пушик і Микола Кугутяк та багато ін.. Досліджуючи скелю Писаний Камінь, ми вивчали тексти «Велесової Книги» та праці Якова Головацького, Івана Огієнка (митрополита Ілларіона), Василя Костинюка, Петра Кононенка, Романа Кирчіва, Марії Лаврук, Валерія Сніжка і Павла Мовчана та багатьох ін.. Всі вони одержали цінні наукові результати стосовно дохристиянських скельних святилищ Українських Карпат, що розкривають давні таємниці історії і культури України.

Наше комплексне експедиційне дослідження проводилось на горі Писаний Камінь (1221 м н.р.м.), на вершині якої височи-

ть однойменна скеля, що складається із двох величезних кам'яних бриліз ямненського пісковику та багатьох навколишніх великих каменів. Гора Писаний Камінь знаходиться на Буковецькому хребті у Покутських Карпатах. Навколо гори і скелі Писаний Камінь розміщені села Верховинського і Косівського районів Івано-Франківської області: Буковець, Черетів, Яворів, Пасічна, Верхній Ясенів, Рівня, Устеріки, Барвінково, Хороцево, Білоберезка, Великий Рожен. На південно-західних схилах Буковецького хребта беруть свій початок гірські потоки Млинський (ясенівський), Росішний і Млинський (білоберезький), що впадають у ріку Чорний Черемош. Поблизу Писаного Каменя знаходиться також Теплиця – підземне водне джерело, воду якого гуцули вважають цілющою.

На скелі Писаний Камінь збереглися загадкові природні напівсферичні кам'яні заглибини й викарбувані дуже давні петрогліфи та велика кількість різних написів, зроблених численними туристами впродовж минулого століття. Більшість дослідників цієї сакральної пам'ятки вважають, що схематичні зображення людських постатей, з піднесеними над головою руками, можна віднести до УІІ-ІХ ст. У цей час Писаний

Камінь мабуть був місцем проведення прадавніх язичницьких обрядів. На жаль в багатьох місцях цієї скелі, поверх унікальних давніх сакральних знаків, зроблено нові написи і зображення.

Таким чином багато науково цінних давніх петрогліфів назавжди пошкоджено несвідомими особами, які за допомогою сучасних електротехнічних інструментів «увіковічують» свої власні імена «глибокими шрами» на сакральному Писаному Камені.

Основною особливістю кам'яної скелі Писаний Камінь є її великі розміри, наявність на ній глибоких природних ям та великої кількості давніх рукотворних сакральних рисунків, знаків і написів.

Спираючись на відомі нам наукові роботи українських дослідників про язичницькі скельні святилища Українських Карпат, власні експедиційні природознавчі та фольклорно-етнографічні матеріали і документи ми прийшли до висновку, що в глибоку давнину скеля Писаний Камінь могла бути великим дохристиянським святилищем природно-рукотворного походження у Карпатських горах, в якому наші далекі предки-сонцепоклонники молилися і приносили жертви язичеським богам, і в першу чергу – богу Сонця. Для підтвердження даного припущення ми наведемо три найважливіші види природних і рукотворних об'єктів, котрі може виявити сучасний дослідник цієї унікальної пам'ятки України. Першим доказом сакрального призначення Писаного Каменя є наявність на верхній грані скелі **шістьох великих жертвних ям**, у яких поступово збирається і тривалий час зберігається вода атмосферних опадів, що вважалася давніми слов'янами-язичниками святою водою. Другим доказом є наяв-

ність схематичних наскельних рисунків людей і тварин: **рівносто-**

роннього ільчастого хреста, людини із списом і мечем – воїна чи мисливця; коней, як символу народження чи вмирання сон-ця; павука, як символу центру світу і його засновника. Третім доказом є наявність на верхній і передній гранях скелі великої кількості **простих геометричних фігур-оберегів**, які ми знаходимо в різному поєднанні на гуцульських писанках, в геометричних орнаментах гуцульських вишивок та різьбі по дереву.

Крім наведених артефактних доказів того, що скеля Писаний Камінь була язичницьким святилищем наших далеких предків, можна навести ряд інших аргументів. Один із них є феномен збереженості віри гуцулів в магічну силу «**Дохристиянського Іконостасу**» цієї кам'яної скелі, яка встановлює зв'язок людини з Богом. Така віра притаманна синкретичному світоглядові давніх гуцулів, що поєднує в собі залишки язичництва із новочасним християнством. В окремих старожилів Гуцульщини збереглося до наших днів особливе народне повір'я, якщо доторкнутися до скелі Писаного Каменя руками та чолом і загадати життєво важливе позитивне бажання, то воно швидко здійсниться. Збереглася також легенда про те, що між двома кам'яними плитами Писаного Каменя ватажок гуцульських опришків Олекса Довбуш заховав найцінніші скарби Гуцульщини: трембіту, бартку і кріс. Важливою є також живучість гуцульської народної традиції, за якою протягом останніх кількох сотень років до цієї величної скелі на вершині гори Писаний Камінь щороку, на свято Успіння Пресвятої Богородиці, ще донедавна приходили гуцули-християни із навколишніх сіл (ніби на щорічну Прощу до християнського монастиря чи лаври). Гірська дорога, яка веде із Буковецького перевалу до Писаного Каменя, дає рідкісну можливість одночасно бачити панорами трьох гірських хребтів Українських Карпатських гір: **Чорногірського масиву** із Гверлою, Бербенескулом, Піп Іваном, Кринтою і Костричею; **Гринявських гір** із Скуповою і Розтіцькою; Покутських Карпат із Ігрьцьким хребтом.

Слід звернути увагу на один важливий історичний факт, що кілька сотень років тому через Чорногірський хребет проходили транскарпатські торгові шляхи із України

в Румунію і Угорщину. Тому тогочасні карпатські племена мали можливість культурного спілкування із своїми східними і західними сусідами.

Крім Писаного Каменя в Покутських Карпатах, який чудом зберігся від руйнування, відоме також на Гуцульщині скельно-печерне святилище **Довбушеві Церкві і Комори на гірському масиві Синиці, кам'яна Лада Тернашовського скельного святилища та Чорногірське язичницьке святилище** на вершині гори Піп Іван (Чорногора), що було повністю зруйноване 1936 року при будівництві на його місці Польської астрономо-метеорологічної обсерваторії.

Ще одним аргументом виняткової важливості скелі Писаний Камінь, із унікальним карбованим кам'яним «Дохристиянським Іконостасом», для духовної культури України є відвідання його цілою когортою видатних діячів української культури: **Іваном Франком, Михайлом Грушевським, Михайлом Коцюбинським, Юрієм Федьковичем, Гнатом Хоткевичем, Василем Стефаником, Ольгою Кобилянською, Станіславом Вінцензом, Осипом Маковеем, Лукою Гарматієм, Петром Шекериком-Дониковим** та багатьма іншими творчими особистостями. Всі вони на глибокому інтуїтивно-творчому рівні відзначали **благотворність енергетики цієї скелі**. Побувавши на Писаному Камені, Іван Франко сказав: «**Писаний Камінь вернув мені сили й здоров'я**». Михайло Коцюбинський звернув особливу увагу на синкретичність світогляду давніх гуцулів в своїй визначній повісті «Тіні забутих предків».

Досліджуючи етносоціальну систему Гуцульщини, базову основу якої складають збиральництво, мисливство, рибальство, полонинське та лісове господарство гуцулів, ми виявили характерну живучість тут окремих магічних практик, які сягають ще дохристиянських часів (замовляння зброї, чередування худоби, використання живого вогню, обряд свята «від маржини» – Юрія і Власія).

Вивчаючи автентичні топоніми і гідроніми Верховинської Гуцульщини ми також виявили окремі ороніми, що відносяться до назв язичеських богів та обрядів: гори Магура (Мама-гора), Лельків (Лельо-дедя) та Ігрьць (Місце ігрищ).

В наш час особливо гостро постає також проблема державного захисту стародавньої культової пам'ятки – Писаного Каменя, як унікального скельного святилища в Покутських Карпатах. Всі уцілілі карпатські скельні культові пам'ятки України несуть унікальну інформацію про дуже давню і багату духовну культуру українського народу.

Багато наукових загадок таять окремі знахідки дослідників Гуцульщини, виявлені ними на Писаному Каміні: *ільчасті рівносторонні хрести, миски, чаші, слід вовчої лапи, голова гадюки із висуненим жалом, людина із піднятими руками, людина із списом і шаблею, людина на коні, півмісяць і дві зірки, підпис Олекси Довбуша, тризуб, пластова лілія, пластове гасло «Скоб» та багато іншого*. Проведене комплексне експедиційне дослідження Писаного Каменя поставило перед нами багато нових запитань, на які ми ще не знайшли відповіді.

На основі власних експедиційних досліджень та вивчення доступних літературних джерел, ми підтверджуємо наукове припущення відомих дослідників Гуцульщини, що скеля Писаний Камінь була у далекому минулому одним із східнослов'янських скельних святилищ у Покутських Карпатах, на якому молились до сонця і приносили жертви наші далекі предки.

Для наукового реконструювання давньої історії Західного регіону України надзвичайно важливими є археологічні скарби Княжого Галича, який беззаперечно

можна вважати «Українською Троєю», котрі разом із загадовими дохристиянськими скельними святилищами Українських Карпат (подібно до славнозвісної Кам'яної Могили), ще чекають на своїх вітчизняних дослідників: українознавців, істориків, етнологів і археологів.

В результаті проведених комплексних наукових експедицій ми дійшли висновку, що Писаний Камінь є дуже цінною пам'яткою природи, історії та культури Гуцульщини і України, який обов'язково повинен одержати національний статус заповідності в Україні. До найдавніших українських національних скарбів необхідно віднести скелю Писаний Камінь, на якій чудом уцілів, викарбуваний в камені «Дохристиянський Іконостас» східних слов'ян Червоної Русі, як унікальна пам'ятка тисячолітньої історії і духовної культури всього народу України.

На даний час зроблено перший практичний крок щодо державного захисту Писаного Каменя. Громада села Верхній Ясенів Верховинського району, Івано-Франківської області вирішила передати дану пам'ятку під захист Національного природного парку «Верховинський».

Іван ЗЕЛЕНЧУК

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник
НПП «Верховинський»

СХОЖІСТЬ НАСІННЯ І РІСТ СІЯНЦІВ МОДРИНИ У ЗАКРИТОМУ ҐРУНТІ

Інтенсифікація лісогосподарського виробництва змушує лісівників шукати ефективні шляхи підвищення продуктивності лісів. Одним з таких шляхів є впровадження у лісові насадження швидкорослих і цінних деревних порід, в т.ч. і інтродуцентів. Найбільш перспективною породою для цієї мети в західному регіоні України є модрина. Кожен рік існує високий попит на садивний матеріал породи, тому щорічно лісгоспи

заготовляють значні обсяги лісонасінної сировини. Відпускні ціни на насіння досить високі, а схожість самого насіння часто буває низькою, що не дає змоги виробляти необхідну кількість високоякісного садивного матеріалу.

Як відомо, нижній поріг лабораторної або технічної схожості насіння 1, 2 і 3 класу якості для модрина європейської становить, відповідно, 40, 20 і 10%. У різні

роки схожість насіння модрина істотно відрізняється, але застосування певних способів підготовки насіння до висіву може помітно підвищити їх схожість. Насіння модрина висівають виключно в закритому ґрунті, оскільки посіви у відкритому ґрунті мало ефективні і призводять до значної втрати насінного матеріалу.

Висів насіння модрина європейської 2-го класу якості проводили у закритому ґрунті з використанням субстрату двох типів:

а) торф низинний з піском у співвідношенні 1:2,

б) темно-сірий легкосуглинковий лісовий ґрунт з-під листяних насаджень. Посіви проводили на початку квітня 2013 року.

Заготовлене для висіву насіння модрина зберігали у герметично закупореній пластиковій тарі в холодильнику при температурі $0...+2^{\circ}\text{C}$. До висіву насіння готували трьома способами:

а) снігуванням впродовж 30 днів, після чого насіння просушували 10-12 год. і висівали на наступний день;

б) насіння намочували впродовж однієї доби в талій воді, нагрітій до температури $23-25^{\circ}\text{C}$, після чого насіння ділили на дві частини: насіння яке сплигло і насіння, яке осіло на дно; намочене насіння розкладали в приміщенні на поліетиленову плівку, періодично перемішуючи його впродовж доби, після чого висівали;

в) повтор варіанту б, але насіння намочували впродовж трьох діб; кожен день воду замінювали.

За отриманими результатами, схожість насіння модрина, підготовленого до висіву снігуванням, є найнижчою (18 і 24%).

За другим і третім варіантами, де насіння намочували, його схожість істотно вища, ніж за першим варіантом. Причина тут полягає не в суттєво кращому способі підготовки насіння до висіву, а в посіві насіння, яке істотно відрізняється за якістю. Так насіння, що осіло на дно, переважно повнозернисте, і забезпечує, відповідно, високу схожість – 34-40...38-45%. Зате спливе на поверхню води насіння має дуже низьку схожість, і практики-лісівники в більшості випадків таке насіння не висівають.

Схожість висіяного нами насіння, яке сплигло, досить низька, але для модрина

європейської показник у всіх випадках досягає 3-го класу якості 12-14...10-16%. Таким чином дрібне насіння, яке сплигло на поверхню, доцільно висівати, обов'язково відокремивши його від повнозернистого, що осіло на дно. Метод «флотації» тут є досить ефективним.

Намочування насіння впродовж трьох діб дещо підвищує його схожість порівняно з намочуванням протягом однієї доби. Це перевищення схожості не дуже істотне (4-6%), але все ж воно є. До того ж, більш тривалий термін намочування насіння не передбачає скільки-небудь істотних матеріальних витрат.

Варто також зауважити, що 3-добове намочування свіжого насіння сосни звичайної у теплій воді викликає його масове наклеювання. Довжина корінців іноді досягає 3-4 мм. У модрина такого явища ми не спостерігали. Насіння бубнявіє, збільшується в обсязі, але наклеювання практично не відбувається. Таке явище зумовлено товстішою насінною шкіркою у насіння модрина.

Для попередження вилягання, сходи модрина у всіх варіантах підлягали триразовій обробці фундазолом. Для поліпшення росту сіянців проводили їх дворазове підживлення аміачною селітрою (в першій декаді червня і першій декаді липня). За нашими багаторічними спостереженнями, підживлені рослини не лише краще ростуть, але й набувають високої стійкості проти уражень фітохворобами.

Аналіз висоти 1-річних сіянців модрина європейської за результатами осінньої інвентаризації показав, що кращим ростом вони відзначалися на земляному субстраті з-під намету грабово-букового насадження – 16,0-16,8 см при максимальних показниках 25,6-27,8 см. Для торф'янисто-піщаного субстрату висоти сіянців становили, відповідно, 15,1-16,3 та 25,1-27,1 см.

Найбільшою середньою висотою на торф'янисто-піщаному субстраті сіянці модрина відзначались у варіанті 3 (16,3 см), а на земляному субстраті – у варіанті 2 (16,8 см). Варто відзначити, що середні значення висоти сіянців у всіх варіантах дуже близькі між собою, так же само, як і їхні максимальні висоти. Мінімальні висоти сіянців

теж є досить подібними у всіх варіантах (6,3-8,4 см), тому цей показник може бути зумовлений і генетичною складовою.

Таким чином, кращим ростом та збереженістю сіянці модрини відзначаються на земляному субстраті, основу якого складає верхній шар темно-сірого лісового ґрунту, взятий з-під намету грабово-букового насадження.

Спосіб підготовки насіння до висіву меншою мірою впливає на ріст самих сіянців, тоді як суттєво – на схожість насіння. Триденне намочування насіння у талій воді при температурі 23-25°C з наступним його розкладанням на поліетиленову плівку і періодичним перемішуванням впродовж доби підвищує схожість майже в два рази у порівнянні з варіантом снігування.

Якість насіння, що висівається, можна суттєво підвищити, використавши відомий спосіб «флотації». Схожість насіння, яке потонуло, є достатньо високою (34-45%). Дрібне насіння, яке спливає на поверхню, все ж має невеликий відсоток схожості (10-16%) і висівом такого насіння не варто нехтувати.

Сіянці, які вирости із повнозернистого насіння, мають кращі показники росту, ніж вирощені із дрібного сплилого на поверхню води насіння, як за середніми показниками, так і за максимальними значеннями. Однорічні сіянці модрини, вирощені у закритому ґрунті, є придатними для висаджування на лісокультурну площу.

В період кліматичних змін, наслідком яких є підвищення середньої температури повітря та зменшення кількості опадів, періодична поява засух, висаджування модрини на місці всихаючих ялиників є ефективним засобом збереження лісів та підвищення їхньої стійкості і продуктивності.

Юрій ДЕБРИНЮК

Професор НЛТУ України м. Львів
доктор сільськогосподарських наук,
член науково-технічної ради
НПП «Верховинський»